

ELŐSZÓ

Az Országgyűlés 1949. december 20-án szavazta meg azt a törvényt, amely 1950. január 1-vel Budapesthez csatolt 7 addig önálló várost és 16 nagyközséget. Ekkor jött létre a főváros jelenlegi közigazgatási határa.

Budapest modern nagyvárossá fejlődése már az 1850-es évektől kezdődően maga után vont az agglomerációs folyamatát, a város határain kívül fekvő települések bevonását a városfejlődés sodrába. Teljesen új, később önálló várossá felnövő települések sora is keletkezett a nagyváros tözsomszedságában és általa ösztönözve (pl. Újpest, Kispest, Pesterzsébet, Pestszentlőrinc). A nagyváros vonzása, közvetlen közelsége döntően befolyásolta a régebbi múltra visszatekintő községek karakterét, társadalmát, gazdaságát, települési képét, infrastruktúráját, intézményrendszerük, közéletük alakulását. A századfordulóra teljesen kialakult elővárosi gyűrűn belül sajátos fejlődési típusok figyelhetők meg, eltérő volt a városhoz fűződő kapcsolatuk jellege.

Az 1950-ben történt – inkább beolvasztásnak nevezhető – egyesítés ellentmondásai máig rányomják bélyegüket az ekkor létrehozott „külső” kerületek és a főváros viszonyára. A megnagyobbodott Budapest környezetében jelentkező agglomerációs folyamatok intézményes kezelése pedig azóta is megoldatlan.

Budapest és környéke kapcsolatának történetéről összefoglaló munka még nem készült. Az eddigi rész tanulmányok csak egy-egy szakterület (történettudomány, igazgatástudomány, településföldrajz, közgazdaságtan, szociológia, várostervezés) nézőpontját tükrözték. Ez különösen aktuálissá tette, hogy Nagy-Budapest létrejöttének fél évszázados évfordulóján kísérletet tegyünk a folyamat egészének interdiszciplináris szemléletű áttekintésére. Budapest Főváros Levéltára 2000 novemberében konferenciát rendezett „Az ötven éves Nagy-Budapest – előzmények és megvalósulás” címmel, mely lehetőséget biztosított az érintett tudományterületek képviselőinek eszmecseréjére. A főváros három nagy történeti közgyűjteménye – Budapest Főváros Levéltára, a Budapesti Történeti Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye – és a kerületi helytörténeti gyűjtemények közös kiállítás keretében, a város polgárai számára igyekeztek közelebb hozni a nagyváros vonzáskörébe került települések önálló múltját és Budapesthez csatolásuk „előtörténetét”.

Jelen kötet alapanyagát a konferencia előadásainak bővített változata adja. Annak érdekében, hogy a téma – további kutatások támaszául szolgáló – kézikönyvének

szerepét betölthesse, közli a Nagy-Budapest-probléma évszázados vitájának bibliográfiáját. A kutatók munkáját mindeddig nehezítette, hogy a peremövezetre vonatkozó statisztikai adatok a különböző forrásokban és kiadványokban más-más területet öleltek fel. A Kalmár Ella írásához kapcsolódó táblázatok révén első ízben tanulmányozhatjuk az 1950-ben Budapesthez csatolt terület legfontosabb adatait egységes idősoros összeállításban.

Ugyanakkor a kiadvány tartalma néhány vonatkozásban szegényebb a konferenciához képest, mivel több ott elhangzott, a kérdés lényeges aspektusait feltáró előadás írásos változata nem készült el. Különösen nagy „űrt” hagy maga után a Nagy-Budapest létrehozásáról 1949-ben hozott politikai döntés előzményeit és megszületését új kutatási eredmények alapján bemutató tanulmány elmaradása. Így e döntő mozzanat kellően széles forrásbázison nyugvó, az 1949-es év eseményeibe szervesen beágyazó elemzését továbbra is nélkülöznünk kell. A döntési folyamat minuciózus bemutatása azért is igen fontos lenne, mert értékelésére mindmáig végletesség jellemző: a szakirodalom jelentős része egyoldalúan az elhatározás voluntarista jellegét és hatalmi meghatározottságát emeli ki, más része erősebben hangsúlyozza a szerves előzményeket, és Nagy-Budapest létrehozását egy több évtizedes fejlődés többé-kevésbé logikus következményének tekinti.

Jelen kötet tanulmányainak többsége komplexebb látásmód érvényesítésére törekszik. A különböző tudományterületek szemléletmódjának, eredményeinek egymás mellé állítása mellett célunk volt, hogy Nagy-Budapest kialakulását beágyazzuk az európai várostörténet szélesebb kereteibe. Továbbá, hogy azt ne csak „madártávlatból”, a város egészének szempontjából, hanem az „elszenvedők”, a perifériák nézőpontjából is bemutassuk; ahogy az egyik írás alcíme mondja: „egy kistelepülés kisemberének szemével”. Ennek érdekében néhány települési krónika-jellegű írást is közlünk, olyan községekről, melyeknek Nagy-Budapesthez vezető útja részleteiben nem csak az érdeklődő közönség, hanem a várostörténettel foglalkozók körében is kevésbé ismert.

A kiadvány a Tanulmányok Budapest Múltjából című nagy múltú sorozatban több szempontból rendhagyónak számít. Reményeink szerint igazolja, hogy érdemes a történeti és a „jelenközponitú” kutatások képviselői számára minél több alkalmat teremteni az eszmecserére és együttműködésre.

A Szerkesztők

NAGYVÁROSI RÉGIÓK

Jelenleg több mint 300 egy millió lakosnál népesebb városrégió van a Földön. Legalább 120-ban tízmilliónál többen élnek. 2025-re a városrégiók száma mindkét kategóriában feltehetően megkétszereződik. E városrégiók nagy kihívást jelentenek a kutatóknak és a politikai döntéshozóknak a XXI. század kezdetén. A világméretű gazdasági integráció és a felgyorsult városnövekedés elavulttá teszi a megszokott tervezési és politikai stratégiákat, míg az új megközelítések még kísérleti stádiumban vannak. Az új jelenségek új elgondolásokat és új cselekvési formákat kívánnak.

A „globális városrégiók” koncepciója P. Hall (1966)¹, valamint Friedmann és Wolff (1982)² világvárosaira és Sassen (1991)³ globális városaira vezethető vissza. A városnövekedés szakaszos jellegét felvázoló modellek is feltételezték, hogy a legfejlettebb országok dezurbanizációs szakasza (1970-es évek, 1980-as évek első fele) után az információs társadalom hálózatokra épülő társadalmában új nagyvárosi csomópontok jönnek létre.⁴ A globalizáció a városrégiók jelentőségét megerősítette, központi szerepük egyre fontosabb a modern társadalomban és gazdaságban. Egyidejűleg egy sor városrégió integrálódik a körülötte lévő megyékkel, agglomerációkkal, hogy regionális léptékű koalíciót alkossanak a globalizáció veszélyeinek és lehetőségeinek kezelésére. E folyamatban a közelmúlt években a globális városrégiók a világ új és döntő jelentőségű földrajzi jelenségeiként emelkedtek fel. E feltételezést öt szempontból tesszük mérlegre.

1. Miért éppen most fejlődnek a városrégiók, amikor több elemző a földrajz végét jósolja, a helyek jelentőségének eltűnésével?

2. Hogyan válaszoltak a nagyvárosok gazdasági és társadalmi szervezetei a globalizációra, ez milyen új problémákat eredményezett?

3. Milyen kormányzati feladatokkal szembesülnek a globális városrégiók jólétük megővése érdekében?

1 HALL 1966.

2 FRIEDMANN – WOLFF 1982. 309–344. p.

3 SASSEN 1991.

4 ENYEDI 1988.